

BALKANLARDA TEMETTUAT TAHRİRİ (TIRHALA-ÜSKÜP-DRAMA SANCAKLARI ÖRNEKLERİNDE) Temettuat Registers in the Balkans (The Tırhala, Skopje and Drama Sandjaks)

Zafer ATAR*

ÖZET

XIX. yüzyılın ilk yarısında vergi kaynaklarını yeniden tespit ederek halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek ve vergi adaletsizliğini önlemek amacıyla yapılan temettuat yazımları pek çok şehrin ve kazanın sosyo-ekonomik ve demografik yapısını ortaya koymamızı sağlayacak önemli bilgiler içermektedir. Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarında belirtilen amaçlar için Şubat 1845'te başlayıp Ocak 1847 yılında biten yazımlar yapılmıştır. Temettuat yazımları için pek çok kâtip istihdam edilmiştir. Yazımlar sırasında, kâtiplere ödenen maaşlar yanında, yazım malzemeleri ve kâtip yollukları için bazı harcamalar yapılmıştır. Bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 7181, 6953 ve 10578 numaralı Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait Maliye Masârifât defterlerindeki bilgilere göre, yazımlarda yapılan masrafların kazalara göre dağılımı, yazımlarda görev alan kâtiplerin sayısı ve temettuat yazımlarının ne zaman bitirildiğine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Temettuat, Tırhala, Üsküp, Drama.

ABSTRACT

The "temettuat" (dividend) registers were kept throughout the first half of the 19th century in order to re-identify sources of tax revenue to prevent injustice in tax payment and to decrease the amount of tax citizens were expected to pay. These registers contain a lot of valuable information to help us determine the social, economic and demographic structure of many cities and towns. Such registers were also kept in Tırhala, Uskup and Drama and their surrounding towns for the defined purposes above from February 1845 to January 1847. Many clerks were employed for keeping these registers, and the expenditures made during this time included not only clerks' salaries but also travel allowances and writing material costs. This study makes use of the "Maliye Masafirat" records which are numbered as 7181, 6953 and 10578 belonged to Tırhala, Skopje and Drama Sandjaks in the Prime Ministry archive in order to provide information on the

---

* Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa.

expenditures made by each surrounding town, the number of clerks employed for keeping the registers and the amount of time it took to complete registration.

Keywords; Ottoman Empire, Balkans, Temettuat, Tırhala, Skopje, Drama

Temettuat tahrirleri, Tanzimat döneminde Osmanlı malî politikalarında gerçekleştirilen bir dönüşümün neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Zira Tanzimat bürokrasisi, Gülhâne Hatt-ı Hümayûnunun ilanından hemen sonra, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alarak devletin gelirlerini arttırmak, vergi adaletsizliklerini ortadan kaldırmak ve daha önce çeşitli isimler altında halktan alınan vergileri tek bir isim altında toplamayı hedeflemiştir. Bu noktadan hareketle, yıllardan beri devam edegelen örfi vergilerin yerine, “ancemaatin vergi” veya diğer adıyla “komşuca alınan vergi” diye adlandırılan bir vergi sistemi oluşturulmuştur.¹ Ancemaatin vergisinin tahriri, muhassıllar² tarafından yapılmıştır. Muhassıllar, köylerden başlamak suretiyle, herkesin adını, unvanını, ne miktar emlak, arazi ve hayvanının olduğunu; mükellef tüccar veya esnaf ise ne kadar kazancının olduğunu tespit etmek ve kayıt altına almakla yükümlüydüler³. Ancak, Tanzimat reformunun gerçekleşmesi için kendilerine büyük ümitler bağlanan muhassılların çalışmalarından istenilen sonuç elde edilememiştir. Zira muhassılların denetiminde yapılan 1840 yılı temettü⁴ tahrirlerinde, yeterince hakkaniyet

¹ Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Vergi Sistemi**, Ankara 1990, s.95-96; Mübahat Küçük-öğlü, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, Cilt LIX/225, **Bellekten**, Ankara 1999, s. 395; Said Öztürk, “Temettuat Tahrirleri”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 4-5, İstanbul 2000, s.547; Coşkun Çakır, “Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 52, Sayı 1 İstanbul 2001, s. 75; “Ancemaatin vergisi” veya “komşuca alınan vergi” olarak isimlendirilen bu verginin bir diğer adı da temettuat vergisidir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Tanzimat döneminde, daha önceleri değişik adlarla alınan örfi vergilerin yerine tek bir vergi olarak koyulan “temettuat vergisi”; tüccar, esnaf, köylü, şehirli hane reislerinin yıllık kazançları üzerinden alınan vergidir. Temettüat Vergisi'nin Tanzimat'tan sonra geçirmiş olduğu evreler için bkz. M. Zeki Pakalın, "Temettü Vergisi", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, İstanbul 1993, s.453.

² Tanzimat'ın taşrada uygulanabilmesi amacıyla yapılan idari düzenlemelerden biri de, muhassıllık teşkilatının kurulmasıdır. 1840 yılının başlarından itibaren Tanzimat'ın uygulandığı bütün bölgelere “muhassıl” adı verilen memurlar gönderilmiştir. Muhassıllar vergiyi vali ve ayanın kontrolünden alarak doğrudan devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacak maaşlı devlet memurlarıydı. Tanzimat'ı malî açıdan taşrada uygulayacak olan muhassıllar, merkeze bağlı ve imtiyazlı bir konuma sahiptiler. Bkz. Öztürk, **a.g.m.**, s. 547; Muhassıllık teşkilatı ve nizamnamesi için bkz. Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2000; Ayla Efe, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi SBE. (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2002.

³ Şener, **a.g.e.**, s101-102; Çakır, **a.g.m.**, s. 75.

⁴ “*Temettü*” kâr etmek anlamına gelen Arapça bir kelimedir. “*Temettüat*” kelimesi ise; karlar, kazançlar manasını taşımaktadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, “*Temettü*’-*Temettuat*”, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1996, s. 1073.

gözetilmemiş ve vergi tayininde adalet sağlanamamıştır. Ayrıca muhassıllar denetiminde yapılan 1840 tarihli temettuat tahrirlerinde yolsuzluklar da tespit edilmiştir.⁵

1840 yılında gerçekleştirilen temettuat tahrirlerinden istediği neticeyi alamayan Osmanlı Devleti, temettü yazımlarından vazgeçmemiş ve 1844 yılında tahririn yeniden yapılmasına karar vermiştir. Bu bağlamda eyaletlerin başına müşirler getirilmiş ve malî sorumluluk defterdarlara verilmiştir. Sancakların malî işleri kaymakamlara, kazalarınki kaza müdürlerine bırakılmıştır.⁶ 1840 tahririnden farklı olarak bu sayımlarda, merkezden görevliler gönderilmemiştir. Nitekim temettü tahririne, her köyün imam ile muhtar ve reaya bulunan mahallerde de papaz ile kocabaşlar ve ziraat müdürü vekilleri nezaretinde başlanmıştır.⁷ Ayrıca temettuat tahrirleri esnasında herhangi bir karışıklık ortaya çıkmaması ve tahririn usulüne uygun olarak yapılması için vali ile defterdarlara talimatlar ve numuneler gönderilmiştir.⁸ Bu suretle yazımına başlanan “Temettuat Defterleri”, XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularına dair çok zengin bilgiler içermektedir.⁹ 1844-1845 yıllarında gerçekleştirilen temettuat tahrirleri ile 1840 yılında hazırlanan defterler arasında hem muhteva hem de düzenlenme şekli bakımından bazı farklar bulunmaktadır. Aslında her iki dönemde de düzenlenen defterlerde mutlak bir sistem yoktur. Her iki tipte de başa hane ve numara yazılmış, altlarına da rakamlar yazılmıştır. Bu rakamların ilki defterdeki kaçınıcı hane, ikincisi hanedeki kaçınıcı aile olduğunu göstermektedir. Bazı defterlerde sayfalar çift sütun olarak tanzim edilmişse de bazılarında bu şekil, sadece emlakı ve malî az olanlar için kullanılmıştır.¹⁰

Temettuat Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifleri içerisinde yer almaktadır. Bu defterler 1988 yılında ayrı olarak tasnif edilmiş ve 17.747 tanesi araştırmaya açılmıştır.¹¹ Bunlara Maliyeden Müdevver ve Kepeci Tasnifi’nde yer alan defterleri de eklediğimizde bu sayı artmaktadır. Defterlerin büyük kısmı 1260-1261 (1844-1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir.¹² Çok az sayıda olmakla

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, **a.g.m.**, s.547, 554.

⁶ Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 397.

⁷ Arzu Tozduman, Aydın Güzelhisarı’nın Sosyal ve İktisadî Durumu 1844, (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 19; Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 397-398; Öztürk, **a.g.m.**, s.556.

⁸ Ertan Gökmen, “Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri”, **Bilig**, Sayı 45 Bahar, Ankara 2008, s. 74; Vali ve defterdarlarda, kendilerine gönderilen talimat ve numunelerle ilgili olarak, tahriri gerçekleştirecek olan memurlara gerekli malumatları vererek, tahrir örneklerini göstermişleridir. Örnek için bkz. **BOA. İ.MVL.** 41/22 (22.B.1261-27 Temmuz 1845); **BOA. İ.MVL.** 41/14 (29.B.1261-3 Ağustos 1845).

⁹ Tefik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara 2000, s. 79.

¹⁰ Kütükoğlu, **a.g.m.**, s.398.

¹¹ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998, Ankara, 1998, s. 721.

¹² Serin, **a.g.m.**, s. 721.

beraber, 1256 (1840)'da yapılan ilk tahrirlere ait defterler de vardır.¹³ Yapılan bu tasnif çalışmalarının sonucunda, bazı yerleşim yerlerinin defterlerinin eksik olduğu anlaşılmıştır.¹⁴

Temettuat Tahriri Masraf Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, şehir, kasaba ve köylerin monografileri üzerine yapılacak araştırmalar imkân veren ve bu tür çalışmalarda temel kaynak özelliği taşıyan iki defter serisi mevcuttur.¹⁵ Bunlardan ilki XVI. ve XVII. yüzyıllara ait Tapu Tahrir Defterleri¹⁶ ikincisi ise Tanzimat devrinin ilk yıllarında hazırlanmış olan ve yukarıda kısaca hakkında malumat vermeye çalıştığımız Temettuat Defterleridir.¹⁷ Son yıllarda ülkemizde temettuat defterlerinde yer alan bilgilerden hareketle, şehir, kasaba ve köylerin monografileri üzerine yapılan çalışmaların sayısında önemli bir artış söz konusudur. Ancak 1844-1845 yıllarında gerçekleştirilen temettuat tahriri masraflarına dair "Saruhan Sancağı Temettuat Tahriri"¹⁸ adlı çalışmanın haricinde herhangi bir başka çalışma bulunmaması, bizi Balkanlara dair bu yönde bir çalışma yapmaya teşvik etmiştir.

Çalışmamıza esas olan defterler ise, yukarıda bahsini ettiğimiz temettuat tahrirlerinin masraf defterleridir. Bu bağlamda Balkanlardaki sancak ve kazalara ait olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde dört adet temettuat tahriri masraf defteri tespit edilmiştir. Defterlerin üç tanesi Maliye Nezareti Masârifât Defterleri tasnifinde ve bir tanesi de Cevdet Maliye tasnifinde yer almaktadır. Maliye Nezareti Masârifât Defterleri tasnifinde yer alan defterler, Tırhala Sancağına ait 7181 numaralı¹⁹, Üsküp Sancağına ait 6953 numaralı²⁰ ve Drama Sancağına ait 10578 numaralı²¹ defterleridir. Cevdet Maliye tasnifinde yer alan temettuat tahriri masraf defteri ise, Niş Sancağı İştib kazasına²² aittir. Temettuat tahriri masraf defterlerinde,

¹³ Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 396.

¹⁴ Serin, **a.g.m.**, s. 724.

¹⁵ Alpay Bizbirlik-Zafer Atar, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri: Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği", **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Sakarya 2009, s. 39.

¹⁶ Tahrir sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı**, Cilt 6, Ankara 1999, s. 312.

¹⁷ XVII. yüzyıldaki Avarız Defterleri ile XIX. yüzyıl ortalarındaki Nüfus Defterlerini de bu kaynaklar arasında sayılabiliriz.

¹⁸ Bkz. Ertan Gökmen, "Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri", **Bilig**, Sayı 45 Bahar, Ankara 2008, s. 73-90.

¹⁹ **BOA. ML.MSF.d** No: 7181.

²⁰ **BOA. ML.MSF.d** No: 6953.

²¹ **BOA. ML.MSF.d** No: 10578.

²² **BOA. C.ML.** 632/25953 (9.Za.1261/9 Kasım 1845); Niş Sancağının İştib kazasına ait temettuat tahriri masraf defteri, sancağın sadece bir kazasına ait olması nedeniyle çalışma başlığı dışında tutulmuştur. Ancak bununla birlikte, İştib kazasına ait masraf defterinde yer alan bilgilere burada özetle yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kazada temettü yazımını 13 kâtip gerçekleştirmiştir. Kâtiplerden 5 tanesi ayda 200'er kuruş maaşla altı ay, geriye kalan 8 kâtip ise yine 200'er kuruş maaşla 4 ay çalışmışlardır. Toplamda 12.400 kuruş maaş giderinin oldu-

tahrirde görev alan memurların sancak ve kazalara göre dağılımı ile memurların isimleri, maaşları, çalışma süreleri ve tahrir esnasında yapılan diğer masraflara ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Bu yönüyle temettuat tahriri masraf defterlerinin zengin bir içeriğe sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Temettuat tahriri masraf defterlerinin dışında, Başbakanlık Osmanlı Arşivinin çeşitli tasniflerinde bulunan belgelerden de, Balkanlardaki diğer bazı sancak ve kazalara ait temettuat tahriri masraflarına ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür. Sofya²³, Ohri²⁴, Serez (Siroz)²⁵ ve Edirne²⁶ Sancaklarını bu duruma örnek olarak verebiliriz. Ancak bu belgelerde yer alan bilgiler oldukça sınırlıdır. Zira belgelerin bir kısmında, sadece temettü yazımı yapılan sancak veya kazaya ait masraf tutarı belirtilirken, bazı belgelerde ise bu bilgiye ek olarak tahriri gerçekleştiren memur sayısına ilişkin bilgiler de yer almaktadır.

Çalışmamıza esas olan Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerinde, bahsi geçen 3 sancak merkezi ile bu sancaklara bağlı 15 kazada²⁷ gerçekleştiren temettuat tahririne ilişkin bilgiler mevcuttur. Bu kazaların bazılarında bir memur görev yaparken, bazılarında ise görevlendirilen memur sayısı 20-25'e yükselmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etkenin, kazanın nüfusu ve yüzölçümü olduğu kanaatindeyiz. Nitekim nüfus yoğunluğu az olan kazalarda, tahriri birkaç memur ile tamamlamak imkân dâhilindeyken, nüfus yoğunluğu fazla olan ve coğrafi konumu itibariyle geniş bir araziye yayılmış durumda bulunan kazalarda çok sayıda memurun istihdam edilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Ayrıca temettü yazımı yapılacak olan bölgelerde, memur istihdamı hususunda yetkili olan mahalli meclislerin (sancak-kaza idari meclisleri) konuya yakla-

ğu kazada, 2.142 kuruş kâğıt, 30 kuruş mürekkep ve 25 kuruş da kalem masrafı olmuştur. Bunların dışında masraf defterini düzenlemek ile görevli bir kâtime de 150 kuruş ödenmiştir. Netice itibariyle, İştib kazasında temettuat tahriri 14.747 kuruşa mâl olmuştur. Bkz. **BOA. C.ML.** 632/25953 (9.Za.1261/9 Kasım 1845).

²³ Sofya Sancağı kazalarının temettuat tahriri için memurlara maaş ve harcırah olarak 24.849 buçuk kuruş ödenmiştir. Bkz. **BOA. İ.DH.** 194/10943 (4.C.1265/27 Nisan 1849).

²⁴ Ohri Sancağında temettuat tahriri masrafı, 85.231 kuruş 17 para memurlara maaş ve 13.885 kuruş 10 para da kırtasiye masrafı olmak üzere toplamda 99.116 kuruş 27 paradır. Ancak aynı belgede toplam masraf tutarı 98.416 buçuk kuruş 7 para belirtilmiştir. Muhtemelen memur ve kırtasiye masraflarının toplamında bir hata söz konusudur. Bkz. **BOA. İ.DH.** 194/10988 (22.C.1265/15 Mayıs 1849); **BOA. A.AMD.** 8/28 (29.C.1265/22 Mayıs 1849).

²⁵ Siroz Sancağında temettuat tahriri için 18.194 kuruş harcanmıştır. Bkz. **BOA. İ.DH.** 169/8938 (5.R.1264/11 Mart 1848).

²⁶ Edirne Sancağında temettuat tahriri, Edirne merkez kaza, Uzuncaâbâd-ı Hasköy, Dimetoka, Hayrabolu, Çirmen, Cisri Mustafa Paşa, Kızılağaç, Havass-ı Mahmud Paşa, Cisri Ergene ve Baba-i Atik (Babaeski) kazalarını kapsamaktadır. Bu kazalarda temettuat tahriri için, maaşları 100 kuruş ile 300 kuruş arasında değişen 98 memur görev almış ve tahrir 10,5 ayda tamamlanmıştır. Edirne merkez kazada dahil olmak üzere bahsi geçen 10 kazanın temettuat tahriri 56.966 kuruşa mâl olmuştur. Bkz. **BOA. İ.MVL.** 56/31 (4.Ra.1264/9 Şubat 1848).

²⁷ Tırhala Sancağına bağlı Yenişehir kazasında, kaza merkezi ile kazaya bağlı köy ve çiftliklerde temettü yazımı ayrı ayrı yapılmıştır. Bkz. **BOA. ML.MSF.d.** No: 7181.

şımı da büyük önem arz etmektedir. Zira çok sayıda memur istihdam ederek, tahriri bir an evvel tamamlamak düşüncesinde olan meclisler olabileceği gibi, tahrir masraflarının artmasından endişe ederek, az sayıda memur ile temettü yazımını gerçekleştirmek düşüncesinde olan meclislerde olabilir. Dolayısıyla memur sayılarındaki bu farklılık, doğrudan doğruya temettuat tahriri sürelerini de etkilemiştir. Zira bazı kazalarda tahrir 4-5 ay içerisinde tamamlanırken, bazı kazalarda ise sayımlar ancak 15 ayda bitirilebilmiştir.

Bahsini ettiğimiz bu meclislerin tasarrufunda olan bir diğer husus ise, temettü yazımında görevlendirilen memurların maaşlarını belirleme yetkisidir. Mahalli meclislere bu konuda bir serbestiyet tanınması, tahrirde görev alan memurların maaşlarının kazadan kazaya farklılık göstermesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin Drama Sancağına bağlı Gümlüce kazasında tahrir için görevlendirilen 23 memurdan ikisi aylım 200'er kuruş maaş ile 21 memur ise 150 kuruş maaşla çalıştırılmıştır. Buna karşılık sancağın bir diğer kazası olan Sarışaban'da, tahriri gerçekleştiren 6 memurdan ikisi 350'er kuruş, dördü ise 250 kuruş maaş almıştır.²⁸ Bu bilgilerden yola çıkarak, temettü tahririnde görevlendirilen memur maaşlarında herhangi bir standardın bulunmadığını ifade edebiliriz.

Tırhala, Üsküp ve Drama Sancakları temettuat tahriri masraf defterlerini incelediğimizde, temettü yazımı için görevlendirilen memurların "kâtip, diğer kâtip, yazıcı, kâtip muavini, diğer kâtip muavini ve muharrir" ünvanlarıyla çalıştıklarını görmekteyiz. Ayrıca tahriri gerçekleştiren kâtiplerin tamamının müslüman ahalden seçilmiş olması da dikkate değerdir. Sayımlarda görevli gayrimüslimler ise sadece yazıcı sıfatıyla istihdam edilmişlerdir. Defterlerin içeriğine dair üzerinde durmamız gereken bir diğer husus ise bu üç sancağa ait temettuat tahriri masraf defterlerinin birbirlerinden farklı özellikler taşıyor olmasıdır. Örneğin, Tırhala ve Drama Sancağı temettuat tahriri masraf defterlerinde, tahriri gerçekleştiren memurların isimlerine yer verilmişken, Üsküp Sancağına ait defterde memurlar, "kâtip, diğer kâtip ve kâtip muavini" şeklinde ifa ettikleri görevler ile isimlendirilmişlerdir. Dolayısıyla Üsküp merkez kaza ile sancağa bağlı Kalkandelen, Kratova, Kumanova, Eğridere, İvranya ve Koçana kazalarında tahriri gerçekleştiren memurların isimleri, ilgili defterde kayıtlı değildir.²⁹ Üsküp merkez kaza ile Kalkandelen ve Kratova kazalarında tahrir için görevlendirilen memurların isimlerine, bahsi geçen defterin ekinde bulunan belgelerden ulaşılmıştır.³⁰ Eğridere kazasına ait belgede ise görevli memurlardan "kâtib-i evvel, kâtib-i sâni ve muavin" şeklinde bahsedilmiştir³¹. Kumanova, İvranya ve Koçana kazalarında görev yapan memurların isimlerine ise gerek defterde gerekse bahsini ettiğimiz belgelerde yer verilmiştir.

Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerini birbirlerinden farklı kılan bir diğer husus ise, bahsini ettiğimiz sancaklarda temettuat tahririnin

²⁸ Bkz. BOA. *ML.MSF.d.* No: 10578.

²⁹ Bkz. BOA. *ML.MSF.d.* No: 6953.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Maliye Nezareti Masârifât Defterleri tasnifinde, 6953 numara ile kayıtlı olan Üsküp Sancağı temettuat tahriri masraf defterinin içerisinde Üsküp merkez kaza, Eğridere, Kalkandelen ve Kratova kazalarına ait 5 adet belge bulunmaktadır.

³¹ Bkz. BOA. *ML.MSF.d.* No: 6953- Lef 2.

gerçekleştiği tarihlere ilişkin açıklayıcı bilgi bulunup bulunmamasına dairdir. Yine defterlerden örnek verecek olursak, Tırhala ve kazalarına ait temettuat tahriri masraf defterinde, tahrir ile görevlendirilen memurların göreve başlama ve bitiş tarihlerine ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bu bilgilerden hareketle, Tırhala Sancağı merkez kaza ve sancağın diğer kazalarında temettuat tahririnin başlangıç ve bitiş tarihlerine ulaşabilmekteyiz. Buna karşılık Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerinde, tahrir için görevlendirilen memurların çalıştıkları süre sadece ay ve gün olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla bu sancaklarda, tahririn başlangıç ve bitiş tarihlerini ortaya koymamızı sağlayacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Üsküp merkez kaza ile Kalkandelen kazası bu duruma istisnadır. Zira bu iki kazaya ait tahririn başlama ve bitiş tarihlerine, Üsküp Sancağı temettuat tahriri masraf defteri ekinde bulunan belgelerden ulaşılmıştır.³²

Tırhala, Üsküp ve Drama Sancakları ile bu sancaklara bağlı kazalarda temettuat tahririnin başlangıç ve bitiş tarihleri, tahriri yapılacak olan yerleşim biriminde, göreve ilk başlayan memurun göreve başlama tarihi ile görevini en son tamamlayan memurların çalışma süreleri esas alınarak belirlenmiştir. Temettuat tahririne görevlendirilen memurların vazifeye başlama ve bitiş tarihlerinin belirtilmediği kazalarda ise en uzun süre çalışan memurun görev süresi, tahrir süresi olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki tabloda her sancak/kaza için tahririn başlangıç ve bitiş tarihleri ile tahririn kaç ay sürdüğü verilmektedir.

Tablo-1: Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarında Temettuat Yazımlarının Başlangıç-Bitiş Tarihleri

Sancak / Kaza Adı	Tahririn Başlangıç Tarihi	Tahririn Bitiş Tarihi	Tahririn Süresi (Ay-Gün)
TIRHALA (Merkez kaza)	Kasım 1845	Ocak 1847	15 Ay
Yenişehir (Merkez)	Kasım 1845	Aralık 1846	14, 5 Ay
Yenişehir (Köy-Çiftlik)	Kasım 1845	Temmuz 1846	9 Ay
Alasonya	Şubat 1846	Aralık 1846	11 Ay
Çatalca	Kasım 1845	Aralık 1846	13 Ay
Ermeye	Kasım 1845	Aralık 1846	13 Ay 10 Gün
Velesin	Aralık 1845	Mart 1846	4 Ay
Domenik	Mart 1846	Ağustos 1846	5 Ay 8 gün
ÜSKÜP (Merkez kaza)	Şubat 1845	Kasım 1846	22 Ay
Kalkandelen ³³	Eylül 1845	Mayıs 1846	9,5 Ay
Kumanova	-	-	6,5 Ay
Kratova	-	-	7 Ay
Eğridere	-	-	7,5 Ay
İvranya	-	-	6 Ay
Koçana	-	-	7 Ay

³² Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 6953- Lef 3-5.

³³ Kalkandelen kazasının temettuat tahriri, Hicri 1261 senesi Ramazan ayında başlamış ve 1262 senesi Cemaziye'l-Âhir'in 15. günü tamamlanmıştır. Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 6953- Lef 3; Temettuat tahriri masraf defterlerinde, Kalkandelen kazasına ait bu kaydın dışında bütün tarihler Rumi takvime göre verilmiştir.

Sancak / Kaza Adı	Tahririn Başlangıç Tarihi	Tahririn Bitiş Tarihi	Tahririn Süresi (Ay-Gün)
DRAMA (Merkez kaza)	-	-	12 Ay
Gümülcine	-	-	9 Ay
Yenice Karasu	-	-	11 Ay 23 Gün
Sarışaban			6 Ay

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 7181, 6953 ve 10578 numaralı defterler.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere, bu üç sancak ve sancağa bağlı kazalarda temettuat tahriri için ilk memur görevlendirmesi, Üsküp merkez kazası için Şubat 1845’de gerçekleşmiştir. Buna karşılık bahsi geçen sancak ve kazalarda temettuat yazımını en son tamamlayan memurun görev süresi ise Ocak 1847 tarihinde son bulmuştur. Tabloda yer alan bilgilerden hareketle, en kısa temettuat yazımının 4 aylık süre ile Tırhala Sancağına bağlı Velesin kazasında tamamlandığını, buna karşılık en uzun temettuat yazımının ise 22 aylık süre ile Üsküp merkez kazada gerçekleştiği görülmektedir.

Daha öncede belirttiğimiz üzere, temettü yazım sürelerinin farklılık arz etmesinde, yazımının yapılacağı kazanın nüfus yoğunluğu, kaza merkezleri haricinde kalan köy ve çiftliklerin coğrafi konumları ile tahrir için görevlendirilen memur sayısı belirleyici rol oynamıştır. Örneğin Tırhala Sancağına bağlı Velesin Kazasında sadece bir kâtip çalışmış ve tahriri 4 ayda tamamlamıştır. Sancağın bir başka kazası olan Domenik’in tahriri de yine bir kâtip tarafından 5 ay 8 günde tamamlanmıştır. Üsküp Sancağının Kratova kazasında da sadece bir kâtip 7 ay çalışmak suretiyle tahriri gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Drama Sancağı merkez kazada 20 kâtip, 1 ay ile 12 arasında değişen sürelerde, Gümülcine kazasında 23 kâtip, 6 ay ile 9 ay arasında değişen sürelerde çalışmak suretiyle tahriri bitirebilmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere, temettü tahriri için her kazada farklı sayıda memur istihdam edilmiştir. Toplamda 136 memurun görevlendirildiği Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarında, 59 memurla en çok memur istihdamı Drama Sancağında gerçekleşmiştir. Tırhala Sancağı için 45 memur görevlendirilirken, Üsküp Sancağında ise 32 memur istihdam edilmiştir.

Tırhala Sancağında Temettuat Tahriri

Tırhala Sancağına ait temettuat tahriri masraf defteri, Tırhala merkez kaza, Yenişehir kaza merkezi ile Yenişehir kazasına bağlı köy ve çiftlikler, Alasonya, Çatalca, Ermiye, Velesin ve Domenik kazalarını kapsamaktadır. Sancak genelinde tahrire ilk kez Ekim 1845’de başlanmış ve yaklaşık 15 ay süren çalışmaların neticesinde, Ocak 1847 tarihinde tamamlanmıştır. Ayrıca sancakta, temettuat tahriri için görevlendirilen memurlara toplamda 88.600 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. Tahrir esnasında kalem, kâğıt ve mürekkep gibi kırtasiye masrafları için de 1.697 kuruş harcanmıştır.

Sancak genelinde tahrir için en çok memur Yenişehir kazası için görevlendirilmiştir. Nitekim Yenişehir kaza merkezinde 5 ve kazaya bağlı köy ile çiftliklerde 12 olmak üzere, toplamda 17 memur istihdam edilmiştir. Buna karşılık Tırhala Sancağı kaza merkezinde 14, Çatalca’da 4, Ermiye’de 2 ve Velesin ile Domenik kazalarında 1’er memur temettuat tahriri için görevlendirilmiştir.

Tırhala Sancağı kaza merkezindeki temettuat tahririni ele aldığımızda, temettü yazımının Kasım 1845'te başladığını, yaklaşık 15 ay süren çalışmalarından ardından, Ocak 1847 tarihinde tamamlandığını görmekteyiz. Toplam 14 memurun görev aldığı tahrirde, 7 kâtip ve 7 Rum yazıcı çalışmıştır. Tırhala merkez kazasının temettü yazımı için memurlara 26.000 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. Ayrıca yazım esnasında sarf olunan kâğıt, kalem ve mürekkep gibi kırtasiye malzemeleri içinde 550 kuruş harcanmıştır. Aşağıdaki tabloda Tırhala merkez kazada görevlendirilen memurlara dair bilgiler verilmiştir.

Tablo-2: Tırhala Sancağı Merkez Kazada Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Çalıştığı Tarih Aralığı ve Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaşı (kuruş)	Toplam Maaş
Kâtip İbrahim Efendi	Ekim 1845-Kasım 1846-14 ay	300	4.200
Kâtip Hafız Mehmed	Ekim 1845-Aralık 1846-15 ay	200	3.000
Kâtip İbrahim Bey	Ekim 1845-Ocak 1846-4 ay	200	1.350
Kâtip Hafız Abdülkerim	Eylül 1845-Kasım 1846-15 ay	200	3.000
Kâtip Derviş Ali Efendi	Ekim 1845-Aralık 1846-15 ay	200	3.000
Kâtip Hafız İzzet Efendi	Şubat 1845-Aralık 1846-11 ay	200	2.200
Kâtip Mahmud Efendi	Aralık 1846-Ocak 1847-1 ay	200	200
Yazıcı Manto (zımmi)	Ekim 1845-Aralık 1846-15 ay	150	2.250
Yazıcı Anagusi (zımmi)	Ekim 1845-Aralık 1846-15 ay	150	2.250
Yazıcı Kutı (zımmi)	Şubat 1845-Aralık 1846-11 ay	150	1.150
Yazıcı Todoyı (zımmi)	Şubat 1845-Aralık 1846-11 ay	150	1.150
Yazıcı Taki (zımmi)	Ekim 1845-Ocak 1846-4 ay	150	600
Yazıcı Kostandi (zımmi)	Ekim 1845-Ocak 1846-4 ay	150	600
Yazıcı Anagusi (zımmi)	Ekim 1845-Ocak 1846-4 ay	150	600
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.		550 kuruş	
Toplam		26.550 kuruş	

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 7181.

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere, Tırhala Sancağında temettuat tahriri için en çok memur Yenişehir kazası için görevlendirilmiştir. Zira Yenişehir kaza merkezi için 5 ve kazaya bağlı köy ile çiftliklerde 12 olmak üzere, tahrir için toplamda 17 memur istihdam edilmiştir. Yenişehir kaza merkezi için Ahmed Edip Efendi başkanlığında, 3 kâtip ve 1 Rum yazıcıdan oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir.³⁴ Bu komisyonda görev alan memurların isimleri, çalışma süreleri, aylık maaş ve toplamda aldıkları ücretlere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³⁴ Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 7181.

Tablo-3: Yenişehir Kaza Merkezinde Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Çalıştığı Tarih Aralığı ve Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Ahmed Edip Efendi	Kasım 1845 - Aralık 1846 -14,5 ay	750	10.875
Katip Hakkı Efendi	Kasım 1845 - Aralık 1846 -14,5 ay	300	4.350
Katip Necip Efendi	Kasım 1845 - Nisan 1846 - 5,5 ay	250	1.375
Kâtip Mehmed Bedrettin	Nisan 1846 - Kasım 1846 -7,5 ay	250	1.875
Yazıcı Aksender (zımmi)	Kasım 1845 - Aralık 1846 -14,5 ay	200	2.900
Toplam			21.375 kuruş

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 7181.

Tablo 3’de de görüldüğü üzere, kazada temettü yazımına başkanlık eden Ahmed Edip Efendi’nin maaşı, diğer memurlara oranla oldukça fazladır. Yaklaşık 14,5 ay görev yapan Ahmed Edip Efendi’nin toplamda almış olduğu 10.875 kuruş maaş, Yenişehir kaza merkezine ait tahrir masraflarının yarısını teşkil ettiği görülmektedir. Yenişehir kazasına bağlı köy ve çiftliklerdeki temettuat tahriri için ilginç bir durum söz konusu olmuştur. Zira kazaya bağlı köy ve çiftliklerde tahriri gerçekleştirebilecek nitelikte kimseler olmadığı için, temettü yazımını dışardan görevlendirilen kâtipler yapmıştır. Kâtiplerin ücretleri de Yenişehir emval sandığından karşılanmıştır. Yenişehir’e bağlı köy ve çiftliklerde temettuat tahriri için görevlendirilen memurların isimleri ve görev bölgeleri şu şekildedir;

Tablo-4: Yenişehir’e Bağlı Köy ve Çiftliklerde Görev Alan Memurlar ve Görev Bölgeleri

Görevlinin Adı	Temettuat Tahriri Yapılan Köy ve Çiftlikler
Kâtip Bedrettin Efendi	Tırnova ve civarında bulunan 23 köy ve çiftlik
Kâtip Raşid Efendi	Bağışlar civarındaki 15 köy ve çiftlik
Kâtip Hafız Raşid	Göçeri Çiftliği ve 3 köy
Kâtip Seyit Efendi	Yorganat Çiftliği ve civarındaki 6 köy
Kâtip Hüseyin Efendi	Külar Çiftliği ve 8 köy
Kâtip Hafız Mehmed	Çullar köyü ve civarında bulunan 7 köy ile çiftlik
Kâtip Hüseyin Efendi	Ocakköy ve civarı
Kâtip Ali Efendi	Baltalar ve civarında bulunan 5 köy ve çiftlik
Kâtip Muhtar Efendi	İnebeyler
Kâtip Hafız Fârisi	Büyükkeserler
Kâtip Ali Bey	Kardice
Kâtip Hüseyin Bey	Ağrafa Nahiyesi

Aşağıdaki tabloda ise, Yenişehir kazasına bağlı köy ve çiftliklerde temettuat tahriri için görevlendirilen ve Tablo 4'te isimlerini zikrettiğimiz kâtiplerin, çalışma süreleri ile aldıkları aylık ve toplam ücretler verilmiştir.

Tablo-5: Yenişehir Kazasına Bağlı Köy ve Çiftliklerde Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Çalıştığı Tarih Aralığı ve Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Kâtip Bedrettin Efendi	5 Aralık 1845 - 27 Nisan 1846 - 5 ay 22 gün ³⁵	250	1.433
Kâtip Raşid Efendi	27 Şubat 1846 - Haziran 1846 - 3,5 ay	250	875
Kâtip Hafız Raşid	27 Şubat 1846 - Nisan 1846 - 1,5 ay	250	375
Kâtip Seyit Efendi	Nisan 1845 - Mayıs 1846 - 2 ay	250	500
Kâtip Hüseyin Efendi	Mayıs 1846 - 2 Ağustos 1846 - 2 ay 21 gün	250	675
Kâtip Hafız Mehmed	27 Haziran 1846 - Ağustos 1846 - 1,5 ay	250	375
Kâtip Hüseyin Efendi	27 Haziran 1846 - 27 Temmuz 1846 - 1 ay	250	250
Kâtip Ali Efendi	27 Şubat 1846 - Nisan 1846 - 1,5 ay	250	375
Kâtip Muhtar Efendi	27 Şubat 1846 - 6 Mayıs 1846 - 2 ay 9 gün	250	575
Kâtip Hafız Fârisi	Aralık 1845 - 27 Nisan 1846 - 4,5 ay	250	1.125
Kâtip Ali Bey	24 Şubat 1846 - Nisan 1846 - 1 ay 18 gün	250	400
Kâtip Hüseyin Bey	Aralık 1845 - 22 Temmuz 1846 - 7 ay 10 gün	350	2.566
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kağıt-mürekkep) için harcanan para.		547 kuruş 10 para	
Toplam		10.072 kuruş 10 para	

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 7181.

Tırhala Sancağına bağlı diğer kazalardan Çatalca ve Ermiye'de ise temettuat tahriri, Ekim 1845-Aralık 1846 tarihleri arasında yaklaşık 13'er ayda tamamlanmıştır. Çatalca kazasında 4 kâtip çalışmış ve kâtiplerin hepsi aynı miktarda maaş almışlardır. Ermiye kazasında ise tahriri, 1 kâtip ve 1 Rum yazıcı gerçekleştirmiş ve bu kazada da memurlar aynı miktarda maaş almışlardır. Velesin ve Domenik kazalarının tahririni ise kuvvetle muhtemel aynı kâtip gerçekleştirmiştir. Zira, Aralık 1845 - Mart 1845 tarihleri arasında Velesin kazasının temettuat tahririni yapan kâtip Ali Efendi, 3 Nisan 1846 tarihinden itibaren de 5 ay 8 gün çalışmak suretiyle Domenik kazasının yazım işlemini tamamlamıştır. Aşağıdaki tabloda Çatalca, Ermiye, Velesin ve Domenik kazalarında görev alan memurların isimleri, çalışma süreleri ve aldıkları ücretlere ilişkin bilgiler verilmiştir.

³⁵ Defterde, Kâtip Bedrettin Efendi'nin 23 Teşrini Sâni 1261-15 Nisan 1262 tarihleri arasında 5 ay 22 gün çalıştığı belirtilmektedir. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere Rumi tarihleri miladiye çevirdiğimizde, kâtipin 4 ay 22 gün çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Bedrettin Efendi'ye bir ay fazla maaş verilmiştir.

Tablo-6: *Çatalca, Ermiye, Velesin ve Domenik kazalarında Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler*

	Görevlinin Adı	Çalıştığı Tarih Aralığı ve Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)	
ÇATALCA	Kâtip Ali Efendi	Kasım 1845-Aralık 1846- 13 ay	250	3.250	
	Kâtip Emin Efendi	Kasım 1845-Aralık 1846- 13 ay	250	3.250	
	Kâtip Ahmed Efendi	Kasım 1845-Aralık 1846- 13 ay	250	3.250	
	Kâtip Vehbi Efendi	Kasım 1845-Aralık 1846- 13 ay	250	3.250	
	Kırtasiye malzemeleri (kalem-kağıt-mürekkep) için harcanan para.		350 kuruş		
	Toplam		13.350 kuruş		
ERMİYE	Kâtip Abdullah Efendi	Kasım 1845-Aralık 1846- 13,5 ay	250	3.333	
	Yazıcı Anagusi	Ocak 1846-Aralık 1846- 12 ay	250	3.000	
	Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.		62 kuruş		
	Toplam		6.395 kuruş		
VELESİN	Kâtip Ali Efendi	Aralık 1845-Mart 1846- 4 ay	250	1.000	
	Kırtasiye malzemeleri (kalem-kağıt-mürekkep) için harcanan para.		20 kuruş		
	Toplam		1.020 kuruş		
DOMENİK	Kâtip Ali Efendi	3 Nisan 1846-Eylül 1846- 5 ay 8 gün	250	1.317	
	Toplam (Domenik kazasına ait kayıtlarda kırtasiye masrafı adı altında herhangi bir harcama yapılmadığı görülmektedir).		1.317 kuruş		

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 7181.

Üsküp Sancağında Temettuat Tahriri

Üsküp Sancağına ait temettuat tahriri masraf defteri, sancağın merkez kazası Üsküp, Kalkandelen, Kratova, Kumanova, Eğridere İvranya ve Koçana kazalarını kapsamaktadır. Sancakta temettuat tahriri için ilk memur görevlendirilmesi Üsküp merkez kazada, Şubat 1260 tarihinde gerçekleşmiştir. Üsküp merkez kazada yaklaşık 22 ay süren çalışmalar neticesinde tahrir, Kasım 1846 tarihinde son bulmuştur. Temettü yazımı için, merkez kaza ile birlikte diğer altı kazada toplam 32 memur görevlendirilmiştir. Tahrirde görev alan memurlara 57.801 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. Ayrıca temettuat tahriri esnasında 3.035,5 kuruş da kalem, kâğıt ve mürekkep gibi kırtasiye masrafları için harcanmıştır. Toplamda ise Üsküp Sancağında temettuat tahriri 60.838 kuruş 19 paraya mâl olmuştur.³⁶ Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Üsküp Sancağına ait temettuat tahrir masraf defterinde, yazım işlemini ger-

³⁶ Üsküp Sancağına ait masraf defterinde merkez kaza için ödenen maaş ve kırtasiye giderlerini topladığımızda, çıkan sonuç 60.836 kuruş 5 paradır. Küçükte olsa rakamlar arasındaki bu farkın toplama hatasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 6953.

çekleştiren memurların isimleri yer almamaktadır. Ancak defter ekinde bulunan 5 adet belgeden, Üsküp merkez kaza, Kalkandelen ve Kratova kazalarında tahriri gerçekleştiren memurların isimlerine ulaşılmıştır. Defterde, sancağa bağlı Kumanova, Eğridere, İvranya ve Koçana kazalarında görev alan memurlar ise, “kâtip, diğer kâtip, kâtip muavini ve diğer kâtip muavini” şeklinde kaydedilmiştir. Aşağıdaki tabloda Üsküp merkez kazada görev alan memurların isimleri, maaşları, çalışma süreleri ile aylık maaş ve aldıkları toplam ücrete dair bilgilere yer verilmiştir.

Tablo-7: Üsküp Merkez Kazada Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Çalıştığı Tarih Aralığı ve Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Kâtip Mehmed Efendi	Aralık 1845-Haziran 1846- 5 ay 6 gün	500	2591
Kâtip Hacı Yusuf ³⁷	Temmuz 1845-Ekim 1845-4 ay 13gün	500	2149,26
Kâtip Hasan Ruşen Ef.	15 Temmuz 1845-15 Ekim 1845- 3 ay	500	1500
Kâtip Salih Sıtkı Ef.	Temmuz 1845- Kasım 1846- 4 ay 23gün	500	2316,23
Muavin-i Kâtip	Şubat 1845- Nisan 1846-3 ay	150	450
Muavin-i Kâtip	Şubat 1845- Nisan 1846-3 ay	150	450
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.		613 kuruş	
Toplam		10.079, 19 kuruş³⁸	

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 6953.

Tabloda ilk sırada ismi geçen kâtip Mehmed Efendi Üsküp kaza merkezinde, Hacı Yusuf Efendi Çayırova’da, Hasan Ruşen Efendi Karadağ’da ve Salih Sıtkı Efendi de Karşıyaka bölgesinde temettü tahriri görevini üstlenmişlerdir. Kâtip muavinlerinin görev bölgelerine ilişkin olarak defterde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere Üsküp merkez kazanın temettuat tahriri için 6 memur görevlendirilmiş ve bu memurlara toplamda 9.456 kuruş 49 para maaş ödenmiştir. Tahrir esnasında kullanılan kırtasiye masrafları 613 kuruş tutarındadır. Üsküp Sancağı Kalkandelen kazasında ise temettü yazımı, Eylül 1845’te başlamış ve Mayıs 1846’da tamamlanmıştır. Yaklaşık 9,5 ay süren çalışmalar esnasında, 4 kâtip görev almış ve memurlara toplam 12.920 kuruş maaş ödemesi yapılmıştır. Defterdeki bilgilerden, kırtasiye masrafının 1.218 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷ Kâtip Hacı Yusuf Efendi 15 Temmuz 1261-24 Teşrin-i Evvel 1261 tarihleri arasında 3 ay 9 gün süren görevinin ardından, 9 Teşrin-i Sâni 1261- 13 Kânûn-ı Evvel 1261 tarihleri arasında 1 ay 4 gün süreyle temettuat tahririne ilişkin ek bir görev ifâ etmiştir. Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 6953- Lef 5.

³⁸ Üsküp Sancağına ait masraf defterinde, merkez kazaya ait harcamalar toplamı 10.070 kuruş 19 para olarak kaydedilmiştir. Ancak maaş ve kırtasiye masraflarını topladığımızda, bu rakamın 10.069 kuruş 49 para olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-8: Kalkandelen Kazasında Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaşı (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Kâtip Molla Abbas	9,5 ay	380	3.610
Kâtip Molla İsmail	9,5 ay	380	3.610
Diğer Kâtip Molla Hüseyin	9,5 ay	300	2.850
Diğer Kâtip Ali	9,5 ay	300	2.850
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.			1218 kuruş
Toplam			14.138 kuruş

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 6953.

Üsküp Sancağına bağlı Kratova kazasında ise temettü yazımını kâtip Ali Efendi, Ağustos 1845-Şubat 1846 tarihleri arasında³⁹ 7 aylık süreçte gerçekleştirmiştir. Aylık 300 kuruş maaş tahsis edilen Ali Efendi, çalışmaların neticesinde toplam 2.100 kuruş ücret almıştır. Kâtip, diğer kâtip ve kâtip muavini sıfatıyla 10 memurun görev aldığı İvranya kazasındaki temettü yazımı işlemi 6 ayda tamamlanmıştır. Görev alan memurların çalışma süreleri ise 3 ay ile 6 ay arasında değişmektedir. Defterdeki bilgilere göre, tüm memurların eşit ücret aldığı (250 kuruş) İvranya kazasında, 13.250 kuruş memur maaşları ve 571 kuruş da kırtasiye masrafı olmak üzere, temettuat tahririnin maliyeti 13.281 kuruş olmuştur.

Sancağın diğer kazalarından Kumanova'da temettü tahririni 4 kâtip, 6,5 ay çalışmak suretiyle tamamlamışlardır. Defterde "kâtip" unvanıyla kayıtlı memurun aylık maaşı 500 kuruş, "diğer kâtip" unvanıyla kayıtlı 3 memurun ise maaşları 300'er kuruştur. Kumanova kazasının temettü yazımları, 9.100 kuruş memur maaşları ve 300 kuruş kırtasiye giderleri olmak üzere toplamda 9.400 kuruştur. Koçana kazasında ise 3 kâtipin gerçekleştirdiği tahrir işlemlerinde, 2 kâtip aylık 200 kuruş maaş ile 7 ay ve 1 kâtip de yine ayda 200 kuruş maaş ile 1,5 ay görev yapmıştır. Kırtasiye masrafının bulunmadığı kazanın temettuat tahriri, 3.100 kuruşa mâl olmuştur. Sancağın son kazası olan Eğridere'de temettü yazımını 4 kâtip, 7,5 ayda gerçekleştirmiştir. Defterden anlaşıldığı üzere kazada, kâtip, diğer kâtip, kâtip muavini ve diğer kâtip muavini sıfatıyla görev yapan memurların maaşları ise, sırasıyla 400, 300, 200 ve 150 kuruştur. 333 kuruş 5 para kırtasiye masrafının olduğu kazada temettuat tahriri, 8.208 kuruş 5 paraya mâl olmuştur.

Drama Sancağında Temettuat Tahriri

Drama Sancağına ait temettuat tahriri masraf defteri, Drama merkez kaza, Yenice Karasu, Sarışaban ve Gümölcine kazalarını kapsamaktadır. Sancakta en uzun süre ile görevlendirilen memur 12 ay çalışmıştır, dolayısıyla tahririn 1 senede tamamlandığını ifade edebiliriz. Tahrir için Drama merkez kazada 20, Yenice Karasu'da 10, Sarışaban'da 6 ve Gümölcine kazasında 23 memur olmak üzere toplam 59 memur görevlendirilmiştir. Memurların aldıkları ücretler incelendiğinde, Drama merkez kazada aylık 1000 kuruş maaşla çalışan kâtip

³⁹ Bkz. BOA. ML.MSF.d. No: 6953- Lef 4.

Mehmed Atif Efendi'nin, sancakta yürütülen tahrir işlerine başkanlık ettiğini söylememiz mümkündür. Zira defterde, diğer memurların aylık maaşlarının 150 kuruş ile 500 kuruş arasında olduğu görülmektedir. Drama Sancağında 59 memurun yaklaşık 1 yılda tamamladığı tahrir, 83.789 kuruşa mâl olmuştur. Bu tutarın 4.808 kuruşu kırtasiye gideri olarak, 78.238 kuruşu da memurlara maaş olarak ödenmiştir. Aşağıdaki tabloda Drama merkez kazada görev alan memurların isimleri, görev bölgeleri, çalışma süreleri ile aylık ve toplam maaşları verilmiştir.

Tablo-9: Drama Merkez Kazada Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Görev Bölgesi (Kol)	Çalışma Süresi	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Kâtip Mehmed Atif Efendi	-	6 ay 21 gün	1.000	6.700
İsmail Efendi	-	12 ay	250	3.000
Diğer Kâtip Mehmet Said	-	4 ay	250	1.000
Diğer Kâtip Nuri Efendi	-	3 ay 22 gün	250	933,19
Diğer Kâtip Rıfat Efendi	-	5 ay	500	2.500
Mehmed Efendi	Pürsıçan	7 ay	250	1.750
Mehmed Enveri Efendi	Bastrava	4 ay	200	800
Yazıcı Memur Mustafa	-	2,5 ay	250	625
Yazıcı Memur Ahmed	Çeç	2,5 ay	250	625
Üveys Efendi	Nasranlı	3 ay 10 gün	250	833
Yazıcı Mustafa	Ada	4 ay 18 gün	250	1.150
Diğer Yazıcı Süleyman	Pürsıçan	3 ay	250	750
Diğer Yazıcı Mustafa	-	1 ay	250	250
Mehmed Ağa	Nasranlı	3,5 ay	250	875
Mehmet Said Efendi	Dekad	2 ay	250	500
Hacı Mustafa Efendi	Çeç	3 ay 10 gün	250	833
Mehmed Hilmi Efendi	Kesan	3,5 ay	250	875
Diğer Mehmed	Kesan	3 ay 10 gün	250	833
Ali Efendi	Ada	3 ay	250	750
Mehmed Efendi	Ada	5 ay	250	1.250
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.				1.406 kuruş
Toplam				28.239, 5 kuruş

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 10578.

Tablo 9'da da görüldüğü üzere sancağın merkez kazası çeşitli kollara ayrılmıştır. Defterde yer alan bilgilere göre merkez kazada görev yapan 20 kâtipten 13'ü, Pürsıçan, Bastrava, Çeç, Nasranlı, Ada, Dekad ve Kesan kollarında tahrir için görevlendirilmişlerdir. 7 kâtibin görev bölgesine ilişkin olarak, masraf defterinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Sancağın diğer kazalarından olan Yenice Karasu'da tahrir için 10 memur görevlendirilmiştir. Kazada en uzun süre görev yapan memur yaklaşık 12 ay, buna karşılık en kısa görev yapan memur ise yaklaşık 2 ay çalışmıştır. Defterde yer alan bilgilere göre kazada ortalama memur maaşı 250 kuruştur. Ortalama memur maaşının 285 kuruş olduğu Sarışaban kazasında ise,

temettuat tahriri için 6 memur görevlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda Yenice Karasu ve Sarışaban kazalarına ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo-10: Yenice Karasu ve Sarışaban Kazalarında Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

YENİCE KARASU KAZASI	Görevlinin Adı	Çalışma Süresi	Aylık Maaş	Toplam Maaş	
	Muharrir İbrahim Efendi	5 ay 7 gün	200(kuruş)	1050 (kuruş)	
	Muharrir Molla Ahmed	11 ay 23 gün	250	2928,15	
	Muharrir Molla Ali	8 ay 9 gün	250	2158,15	
	Muharrir Binbaşı Ağa	11 ay 8 gün	250	2898, 15	
	Muharrir Timuroğlu	5 ay 25 gün	250	1453,15	
	Muharrir Aşık Ahmed	4 ay 27 gün	250	1223,15	
	Muharrir Molla Hasan	3 ay 21 gün	250	923,15	
	Muharrir Salim	1 ay 27 gün	250	473,15	
	Muharrir Molla Osman	4 ay	250	1000	
	Muharrir Molla Ahmed	5 ay	250	1250	
	Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.				170 kuruş
	Toplam				15.528,25 kuruş⁴⁰
SARIŞABAN KAZASI	Görevlinin Adı	Çalışma Süresi	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)	
	Kâtip Hasan Efendi	6 ay	350	2100	
	Kâtip Halil Efendi	6 ay	350	2100	
	Kâtip Hüseyin Efendi	5 ay	250	1250	
	Kâtip İbrahim Efendi	3 ay	250	750	
	Kâtip Ahmed Efendi	3 ay	250	750	
	Kâtip Abdurrahman Efendi	3 ay	250	750	
	Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.				555 kuruş
Toplam				8.255 kuruş	

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 10578.

Gümülcine kazası, Drama Sancağında temettuat tahriri için 23 memur ile en çok memurun görevlendirildiği kazadır. Buna karşılık çalışmamız esnasında incelediğimiz kazalar arasında, memur maaşlarının da en düşük olduğu kaza, yine Gümülcine kazasıdır. Zira Gümülcine'de sadece 2 kâtip 200'şer kuruş, diğer kâtipler ise 150'şer kuruş maaş almışlardır.

⁴⁰ Drama Sancağı temettuat tahrir defterine Yenice Karasu kazası için toplam masraf 15.528 kuruş 25 para olarak kaydedilmiştir. Ancak tarafımızdan yapılan toplamada, bu rakamın 15.527 kuruş 5 para olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kazada temettuat tahriri için memurlara 29.090 kuruş maaş ödenirken, kırtasiye masrafı olarak 2.677 kuruş harcanmıştır. Aşağıdaki tabloda Gümülcine kazasında görev alan kâtiplerin isimleri, çalışma süreleri ile aylık ve toplam maaşlarına yer verilmiştir.

Tablo-11: Gümülcine Kazasında Görev Alan Memurlara İlişkin Bilgiler

Görevlinin Adı	Çalışma Süresi (Ay-Gün)	Aylık Maaş (kuruş)	Toplam Maaş (kuruş)
Kâtip Hacı Habib Efendi	9 ay	200	1.800
Kâtip Hacı Salim Efendi	9 ay	200	1.800
Kâtip Hüseyin Efendi	8 ay	150	1.200
Kâtip Mehmed Efendi	7 ay	150	1.050
Kâtip Hacı Mustafa Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Abdullah Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Süleyman Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Molla İbrahim Efendi	7 ay	150	1.050
Kâtip Yusuf Efendi	6 ay	150	900
Kâtip Kollu Mehmed Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Hafız Ali Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Abdülaziz Efendi	6 ay	150	900
Kâtip Molla Hasan Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Molla Hüseyin Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Osman Efendi	9 ay	150	1.350
Katib-i Diğer Osman Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Molla İbrahim Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Abdülkerim Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Molla Hasan Efendi	6 ay	150	900
Kâtip Numan Efendi	7 ay	150	1.050
Kâtip Hafız Ahmed Efendi	6 ay	150	900
Kâtip Hacı Nazif Ali Efendi	9 ay	150	1.350
Kâtip Ömer Efendi	9 ay	150	1.350
Kırtasiye malzemeleri (kalem-kâğıt-mürekkep) için harcanan para.			2.677 kuruş
Toplam			31.767 kuruş

Kaynak: BOA. ML.MSF.d. No: 10578.

Sonuç

Netice itibariye Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerine ilişkin şunları söyleyebiliriz: Bu üç sancağın merkez kazaları ile birlikte, toplam 18 kazada temettuat tahrirleri için ilk memur görevlendirmesi Şubat 1260 (Şubat 1845) tarihinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık tahririn en geç bitirildiği tarih Ocak 1847'dir (Ocak 1847). Toplam 136 memurun⁴¹ görev aldığı temettuat tahrirlerinde, isimlerine ulaşabildiğimiz memur sayısı 107'dir. Bunlardan 98'i, "kâtip, diğer kâtip ve muharrir" ünvanlarıyla görev yapan müslüman memurlardır. 9 tanesi ise "yazıcı" ünvanıyla çalışan Rum memurlardır. Memurlar arasında en yüksek maaşı, Drama Sancağı merkez kazada aylık 1.000 kuruş maaş ile çalışan kâtip Mehmed Atıf Efendi almıştır. Kazada görev yapan diğer memurların 200 ve 250'er kuruş maaş aldıklarını göz önünde bulundurursak, kâtip Mehmed Atıf Efendi'nin büyük ihtimalle kazada gerçekleştirilen tahrir işlerine başkanlık ettiği anlaşılmaktadır. En düşük memur maaşının 150 kuruş olduğu Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarında görev yapan 136 memurun ortalama maaşları ise 278 kuruştur. Yine bu üç sancağın merkez kazaları ile birlikte diğer 15 kazada, temettuat tahrirlerinin ortalama 10 ay zarfında tamamlandığını ifade edebiliriz. Zira daha öncede belirttiğimiz üzere bazı kazalarda 4 ayda tamamlanan tahrir olduğu gibi, 22 ayda tamamlanan temettuat tahriri de bulunmamaktadır. Bu noktadan hareketle, merkezi idarenin tahririn süresine ilişkin herhangi bir süre belirlemediği ifade edilebilir. Bir başka genellemeyi de kazaların tahrir masraflarına ilişkin olarak vermek mümkündür. Çalışmamıza esas olan Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerindeki bilgilere göre, bu üç sancağın temettuat tahririnin toplam masrafı 227.357 kuruştur. Bu bilgiden yola çıkarak, bir kazanın ortalama tahrir masrafının 12.630 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.⁴² Son olarak, defterlerde memur maaşları haricindeki kırtasiye masraflarına ilişkin herhangi bir açıklayıcı bilgi bulunmadığını ifade etmemiz gerekir. Buna karşılık Niş Sancağı İştib kazasına ait defterde, kâğıt, kalem ve mürekkep için ayrı ayrı ne kadar harcandığı belirtilmiştir.⁴³ Ayrıca, Saruhan Sancağında gerçekleştirilen tahrirde "bargir ücreti" adı altında gider kaydı bulunmaktayken⁴⁴, Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait temettuat tahriri masraf defterlerinde böyle bir kayda rastlanılmamıştır.

---

⁴¹ Velesin ve Domenik kazalarının tahririni kuvvetle muhtemel aynı kâtip gerçekleştirmiştir. Ancak burada verdiğimiz toplam memur sayısında bu durum göz önünde bulundurulmamıştır.

⁴² Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına ait ortalama memur maaşı, tahriri süresi ve tahrir masraflarını Saruhan Sancağındaki rakamlarla kıyasladığımızda, önemli farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin bu üç sancakta görev yapan memurların ortalama maaşları 278 kuruş iken, Saruhan Sancağında memurlar ortalama 183 kuruş maaş almışlardır. Yukarıda da belirttiğimiz Balkanlarda bir kazanın ortalama tahriri 10 ayda tamamlanırken, Saruhan'da bu süre yaklaşık 5,5 aydır. Ayrıca bir kazanın ortalama tahrir masrafı Saruhan'da 3.255 kuruş iken, Tırhala, Üsküp ve Drama Sancaklarına bağlı kazalarda temettuat tahriri yaklaşık olarak 12.630 kuruş mâl olmuştur.

⁴³ Bkz. BOA. C.ML. 632/25953 (9.Za.1261/9 Kasım 1845).

⁴⁴ Bkz. Gökmen, a.g.m., s. 78.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) *ML.MSF.d.* No: 7181.
 BOA. *ML.MSF.d.* No: 6953.
 BOA. *ML.MSF.d.* No: 10578.
 BOA. *İ.MVL.* 41/22 (22.B.1261-27 Temmuz 1845).
 BOA. *İ.MVL.* 41/14 (29.B.1261-3 Ağustos 1845).
 BOA. *C.ML.* 632/25953 (9.Za.1261/9 Kasım 1845)
 BOA. *İ.MVL.* 56/31 (4.Ra.1264/9 Şubat 1848).
 BOA. *İ.DH.* 169/8938 (5.R.1264/11 Mart 1848).
 BOA. *İ.DH.* 194/10943 (4.C.1265/27 Nisan 1849).
 BOA. *İ.DH.* 194/10988 (22.C.1265/15 Mayıs 1849).
 BOA. *A.AMD.* 8/28 (29.C.1265/22 Mayıs 1849).
 AFYONCU Erhan, “Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi”, **Osmanlı**, Cilt 6, Ankara 1999.
 BİZBİRLİK Alpay-ATAR Zafer, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterlerinin Yeri: Mütevellî Çiftliği Temettuat Defteri Örneği”, **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Sakarya 2009.
 ÇAKIR Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2000.
 ----, “Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 52, Sayı 1, İstanbul 2001.
 DEVELLİOĞLU Ferit, “Temettü’-Temettuat”, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1996, s. 1073.
 EFE Ayla, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi SBE. (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2002.
 GÖKMEN Ertan, “Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri”, **Bilig**, Sayı 45 Bahar, Ankara 2008.
 GÜRAN Tefik, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara 2000.
 KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, Cilt LIX/225, **Bellekten**, Ankara 1999.
 ÖZTÜRK Said, “Temettuat Tahrirleri”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 4-5, İstanbul 2000.
 PAKALIN M. Zeki, “Temettü Vergisi”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, İstanbul 1993, s.453.
 SERİN Mustafa, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri”, Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998, Ankara, 1998.
 ŞENER Abdülhatif, **Tanzimat Dönemi Vergi Sistemi**, Ankara 1990.
 TOZDUMAN Arzu, **Aydın Güzelhisari’nin Sosyal ve İktisadî Durumu 1844**, İstanbul Üniversitesi SBE. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1992.